

УДК 94:334.732.2(477.8)

В. В. Вісин, к.і.н., доцент

Т. М. Вісина, к.і.н., доцент

Луцький національний технічний університет

В. І. Ліщук, к.е.н., доцент

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Еволюція кооперативних ідей на Волині в другій половині XIX – на початку XX ст.

У статті висвітлено еволюцію кооперативної ідеології на Волині в другій половині XIX – на початку XX ст. З'ясовано ідеологію західноукраїнської кооперативної думки в XIX – на початку XX ст.; показано синтез кооперативних ідей російського та західноукраїнського кооперативного руху у свідомості волинських кооператорів; розкрито ідеологію теоретиків і практиків кооперації міжвоєнного періоду.

Ключові слова: кооперація, кооперативний рух, кооперативна ідеологія, Волинь.

В. В. Висин, Т. Н. Висина, В. И. Лищук

Эволюция кооперативных идей на Волыни во второй половине XIX – начале XX в.

В статье отражена эволюция кооперативной идеологии на Волыни во второй половине XIX – начале XX в. Выяснена идеология западноукраинской кооперативной мысли в XIX – начале XX в.; показан синтез кооперативных идей российского и западноукраинского кооперативного движения в сознании волыньских кооператоров; раскрыта идеология теоретиков и практиков кооперации межвоенного периода.

Ключевые слова: кооперация, кооперативное движение, кооперативная идеология, Волинь.

V. Visyn, T. Visyna, V. Lishchuk

Cooperative evolution of ideas in Volyn in the second half XIX – at the beginning of the XX c.

Co-operative motion on Volyn became the wide social phenomenon, ponderable factor of Ukrainian society. In this sense the study of co-operative ideology belongs to the important problems of public and scientific idea; allows to revive co-operation in Ukraine on the basis of intercommunication of scientific theory with practice. The article reflects the evolution of cooperative ideology in the Volyn in the second half XIX

– at the beginning of the XX c. Elucidated the ideology of western Ukrainian co-operative thought in XIX – early XX century; Shows the synthesis of co-operative ideas of Russian and western Ukrainian cooperative movement in the minds of Volyn cooperators; disclosed ideology theorists and practitioners of cooperative inter-war period.

Co-operation as the public and economic-economic original phenomenon of historical advancement of man is impossible without the presence of two basic factors: co-operative idea and practical work of subjects of co-operation. A co-operative idea is this abstract picture of all the creations of human mind and will, which, are provided with certain general qualities, due to these qualities, it is possible to unite a cooperative «store» under the name. It always determines essence and directions of co-operative activity, and practical experience of co-operation is utilized for enriching and development of co-operative idea. The product of co-operation of these factors is a theory of co-operation and its ideology. First as scientific generalization of experience has identical maintenance mainly, second, as a rule, socially and nationally painted because takes into account the specific of public life of that or other association.

Volyn co-operative motion in the second half XIX – at the beginning of the XX c. also based on certain ideology, theoretical and organizational principles. They are represented in labours of theorists and practical workers of co-operation and traced in practical activity of co-operative establishments. Development and distribution of co-operative ideology on Volyn took a place in a few directions: popularization and distribution of ideas of theorists of world co-operative motion; to development local co-operators, which worked in the conditions of Russian and Polish domination of theoretical bases, organizational principles, practical recommendations, from creation and functioning of co-operative establishments. The feature of forming of co-operative ideology on Volyn was that being on verge of the Russian and Avstrian empires, between the east and west, Volyn society was attached to European, Western Ukrainian and Russian co-operative experience.

At the end of XIX – at the beginning of the XX c. directions of ideology in the environment of Volyn co-operative workers did not have the clear differentiating, positions of different conceptual approaches were heard the confession, or some one doctrine. All of flows of co-operative idea was predetermined realities of that time public life and represented aspiring of progressively intellectual layers of population to the high moral, social harmony and welfare. During the first decades of XX c. in public consciousness and co-operative opinion of Volyn began to become firmly established cooperative ideology, popularizers of which was become by the leading figures of national motion. They grounded possibility of cooperative stores to stimulate the process of forming of young Ukrainian nation also. National tendencies in ideology of co-operative motion were formed in the environment of co-operative workers.

In 20–30th of XX c. Volyn co-operators were attached to the ideas of prominent figures of Western Ukrainian co-operative motion, which tried to form co-operation as nationally economic motion for protecting of worker from exploitation, instrumental in the economy growing of Western Ukrainian society. Taking into account character of development of co-operative motion there are grounds to establish on Volyn, that in eve Second World War the process of him was completed ideological becoming. The signs

of it were intensive development of ideology processes, high level of application of co-operative principles in practical work of co-operative establishments.

Key words: cooperation, the cooperative movement, cooperative ideology, Volyn.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Кооперативний рух на Волині став широким соціальним явищем, вагомим чинником самоорганізації українського суспільства. У цьому сенсі вивчення кооперативної ідеології належить до важливих проблем суспільної та наукової думки; дозволяє відродити кооперацію в Україні на основі взаємозв'язку наукової теорії з практикою. Сучасна наукова кооперативна концепція повинна враховувати накопичену теоретичну спадщину та багатовіковий практичний досвід кооперації. Тому актуальним є вивчення розвитку кооперативної ідеології на Волині у другій половині XIX – першій третині XX ст.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Означена проблема деякою мірою відображена у вітчизняних дослідженнях. Однак, і досі залишаються недостатньо вивченими деякі аспекти формування кооперативної думки волинського суспільства. Сьогодні немає конкретного дослідження, яке б чітко структурувало кооперативну ідеологію означеного періоду.

Цілі статті. Мета статті – розкрити еволюцію кооперативних ідей на Волині у другій половині XIX – першій третині XX ст. Для цього необхідно вирішити наступні завдання: з'ясувати ідеологію західноукраїнської кооперативної думки XIX – початку XX ст.; показати синтез кооперативних ідей російського та західноукраїнського кооперативного руху у свідомості волинських кооператорів; розкрити ідеологію теоретиків і практиків кооперації міжвоєнного періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Кооперація як суспільне та господарсько-економічне самобутнє явище історичного поступу людини неможливе без наявності двох основних взаємопов'язаних чинників: кооперативної ідеї та практичної роботи суб'єктів кооперування.

Кооперативна ідея це абстрактне уявлення про всі наділені певними спільними якостями витвори людського розуму та волі, які, завдяки цим якостям, можна об'єднати під назвою «кооператив». Вона завжди визначає суть і напрями кооперативної діяльності, а практичний досвід кооперації використовується для збагачення й розвитку кооперативної ідеї. Продуктом взаємодії цих чинників є теорія кооперації та її ідеологія. Перша як наукове узагальнення досвіду має в основному однаковий зміст, друга, як правило, соціально і національно забарвлена через те, що враховує специфіку суспільного життя тієї чи іншої спільноти [1].

Вивчення та аналіз теоретичних та ідеологічних засад кооперації дозволяє об'єктивніше визначити її соціально-економічну природу, роль та місце у суспільно-політичній та господарсько-економічній сферах. Волинський кооперативний рух в другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст. також ґрунтувався на певній ідеології, теоретичних та організаційних принципах. Вони відображені у працях теоретиків і практиків кооперації та простежуються у практичній діяльності кооперативних установ. Розвиток і поширення кооперативної ідеології на Волині відбувався у кількох напрямках: популяризації та поширенні ідей теоретиків світового кооперативного руху; розробці місцевими кооператорами, які працювали в умовах російського та польського панування теоретичних основ, організаційних принципів, практичних рекомендацій зі створення та функціонування кооперативних установ. У конкретно-історичному плані нас цікавлять дослідження кооперативного руху як процесу матеріалізації ідеї, його автори та відтворення ними характерних особливостей розвитку, конкретизація теоретичних узагальнень і висновків.

Особливістю формування кооперативної ідеології на Волині було те, що перебуваючи на межі Російської та Австро-Угорської імперій, між сходом та заходом, волинське суспільство долучалося до європейського, західноукраїнського та російського кооперативного досвіду.

У 60–80-х роках ХІХ століття кооперативна ідея в свідомості як наддніпрянських, так і підкарпатських українців вимальовувалась лише як ідея громади (спілчанства). Ідейні

провідники національного руху висловлювались тоді не за кооперативи, а за громадські об'єднання селян і ремісників для співпраці та самозахисту, які мали благодійний характер. У перспективі планували об'єднати населення у самоврядівні виробничо-споживчі громади, які мали вирішувати складніші господарські завдання та здійснювати натуральний обмін продуктами. Піонери українського кооперативного руху, вивчивши досвід кооперативного життя Західної Європи, запропонували українському суспільству власні, хоч і дещо утопічні, «кооперативні програми», які вдалось частково реалізувати.

Поширення ідей кооперації в українських землях, у тому числі й на Волині проходило кількома шляхами і рівнями, відповідно до певних верств населення. Університетські вчені та вищі чиновники на науково-популярному рівні ознайомилися з кооперативною спадщиною соціалістів-утопістів та їх послідовників. На регіональному рівні серед місцевої інтелігенції, підприємців, дворян, губернських і повітових чиновників відбувалося прагматичне роз'яснювання та інструктування місцевою адміністрацією. Різновидом такого прагматичного поширення кооперативної ідеї стало запозичення спрощених кооперативних форм з сусідніх держав. Зокрема, на Волині з сусідньої Галичини запозичили досвід роботи сільських громадських крамничок. Пізніше з Волинської губернії ця ідея поширилась на інші правобережні українські землі [2]. Очевидно, що чиновники не пов'язували створення таких крамниць з теоріями соціалізму та іменами Р. Оуена, Ш. Фур'є, А. Сен-Симона, а вбачали у них практичні торгівельні селянські заклади. Об'єктивно це започаткувало поширення кооперативних ідей серед найчисельнішої верстви волинян. На спрощеному побутовому рівні в середовищі міщан, дрібних підприємців, торговців, ремісників, селян ідея створення кооперативів надходила досить безсистемно з розмов із поміщиками, місцевими чиновниками, земськими службовцями, інтелігентами, а також священнослужителям [3]. Розпочавшись з простих форм, поширення кооперативної ідеї на Волині на початку ХХ ст. пристосувалося до потреб економіки й набуло наукового, системного характеру. Ця обставина відіграла вирішальну роль у досягненнях спілчанського руху краю.

На рубежі XIX–XX століть в українських землях настав новий етап формування кооперативної ідеології. У той час значно зріс інтерес населення до ідеї запровадження кооперативних спілок у практику. Передові вчені, демократична інтелігенція, промисловці, інші представники громадськості Російської імперії спонукали царський уряд модернізувати кооперативне законодавство, а революційні події 1905–1907 рр. стали каталізатором поширення кооперативної ідеології. Важливо відмітити, що популяризація кооперативного руху була результатом зусиль подвижників кооперативної справи. На Правобережжі, до якого входила Волинь, такими були: В. Доманицький, О. Юркевич, Й. Волошиновський, М. Трублаєвич, Р. Реннінг, В. Ворніков, П. Северинчук та інші [4].

Протягом перших десятиліть XX ст. у суспільній свідомості та кооперативній думці українців почав утверджуватися кооперативізм. Волинські кооператори в цей період у своїй діяльності спиралися на ідейні здобутки теоретиків і практиків кооперації Росії і Наддніпрянської України таких як М. Туган-Барановський, С. Бородаєвський, Б. Мартос, М. Баллін, В. Козлов, М. Зібер, Г. Галаган, В. Доманицький, О. Юркевич, М. Левитський.

Після Першої світової війни, в умовах польської держави, кооператорам Волині свій теоретичний та практичний доробок довелося синтезувати з кооперативною ідеологією, сформованою у західноукраїнському суспільстві, долучитися до ідей видатних діячів західноукраїнського кооперативного руху: І. Петрушевича, А. Жука, К. Коберського, Ю. Павликовського та інших. Вони дослідили історичні передумови виникнення кооперації, її соціально-економічну основу, конкретизували ряд важливих категорій (кооперація, кооператив), визначили основні економічні та організаційні принципи кооперування, що мало важливе значення для практики кооперативного будівництва. Розвиток і поширення кооперативної думки на Волині у міжвоєнний період відбувались у таких напрямках: поширення і популяризація ідей видатних теоретиків та практиків світового кооперативного руху; розробка теоретичних основ, організаційних принципів, практичних рекомендацій щодо створення та діяльності кооперативних спілок різних профілів і рівнів.

Висновки. У кінці XIX – на початку XX ст. напрямки ідеології в середовищі волинських кооперативних працівників не мали чіткого розмежування, сповідувалися положення різних концептуальних підходів, або якоїсь однієї ідейно-теоретичної доктрини. Усі течії кооперативної думки зумовлювалися реаліями тогочасного суспільного життя і відображали прагнення прогресивно мислячих верств населення до високої моралі, соціальної гармонії та добробуту. Протягом перших десятиліть XX ст. у суспільній свідомості та кооперативній думці волинян почав утверджуватися кооперативізм, популяризаторами якого стали провідні діячі національного руху. Вони також обґрунтували спроможність кооперативів стимулювати процес формування молодої української нації. Національні тенденції в ідеології кооперативного руху формувалися у середовищі кооперативних працівників. У 20–30-х роках XX століття волинські кооператори долучилися до ідей видатних діячів західноукраїнського кооперативного руху, які намагалися сформувавши кооперацію як національно-господарський рух для захисту трудящих від визиску та експлуатації, сприяти економічному зростанню західноукраїнського суспільства. Враховуючи характер розвитку кооперативного руху на Волині є підстави констатувати, що напередодні Другої світової війни завершився процес його ідеологічного становлення. Ознаками цього були інтенсивні процеси розробки ідеології, високий рівень застосування ідейно-теоретичних кооперативних засад у практичній роботі кооперативних установ.

1. Гелей С. Теорія та історія кооперації: підручник / С. Гелей, Р. Пастушенко. – К.: Знання, 2006. – С. 157.
2. Ворников В. Потребительская кооперация в Подольской губернии / В. Ворников. // Экон. жизнь Подолки. – 1913. – № 1. – С. 13.
3. Кузіна Б. Роль релігійних громад у розвитку Подільської кооперації XIX – XX ст. / Б. Кузіна // Державно-церковні відносини в Україні: регіональні аспекти: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Хмельницький, 3–5 берез. 2003 р.). – Хмельницький, 2003. – С. 53.
4. Зосимато Д. О кооперативной пропаганде средствами популярной литературы / Д. Зосимато // Экон. листок. – 1911. – № 15. – С. 14–15.